

Проведення комплексних і комплексів судових експертиз із використанням спеціальних знань у галузі економіки

Вікторія Слюсаренко ^{*а}, Олексій Хомутенко ^{**b}, Світлана Тарасютіна ^{***с}

* Канд. екон. наук, доц., ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Київ, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3700-2100>, e-mail: viktoorijsaaa@gmail.com

** Канд. екон. наук, ст. дослідн., ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7096-7944>, e-mail: lsed@ukr.net

*** ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4271-0487>, e-mail: ex0953191170@gmail.com

^а Написання оригінального рукопису, адміністрування проєкту, нагляд.

^б Ресурси, написання оригінального рукопису.

^с Програмне забезпечення, написання оригінального рукопису.

DOI: 10.32353/khrife.1.2024.12 УДК 343.98

Надійшло 18.03.2024 / Рецензовано 20.03.2024 / Прийнято до друку 27.03.2024 /

Доступно онлайн 29.03.2024

Якість проведення експертизи залежить від кваліфікації судового експерта й докладного та відповідального дослідження ним об'єктів, дослідити які виникла потреба в процесі судового слідства або суду. Сьогодні експертні методики з питань проведення комплексних судово-економічних експертиз і комплексу експертиз потребують удосконалення, зважаючи на умови воєнного часу. Комплексна експертиза відображає сучасні теоретичні тенденції щодо інтеграції норм законодавства в прикладну складову для виконання нагальних завдань у судовому слідстві та судочинстві. Найефективнішим у цьому контексті є використання комплексу методів і технічних засобів, завдяки яким формуються нові галузі наукового знання, що обумовлюють закономірності їх практичного значення, а також утворюються міжгалузеві та міждисциплінарні зв'язки. Водночас комплексна експертиза має високу ефективність і широкі можливості сукупного, синтезованого застосування знань із різних галузей наук та технічних засобів під час розв'язання завдань, поставлених перед експертом. Почергове проведення експертиз різних видів під час розв'язання комплексних завдань у деяких випадках забезпечує

достовірність експертних висновків та оптимізує процес правосуддя. Висновки комплексної експертизи мають різнобічний вплив на ухвалення рішень суб'єктами, які вирішують суперечку. Тому вдосконалення методики проведення комплексних або комплексу судових експертиз під час розв'язання складних питань, що часто виникають в умовах дії військового стану, є актуальним, даючи змогу визначати єдині підходи до розв'язання проблемних аспектів такого дослідження.

Ключові слова: комплексна судова експертиза; комплекси судових експертиз.

Постановка наукової проблеми

Ефективність проведення експертного дослідження залежить від кваліфікації судового експерта та методологічного інструментарію, який він використовує під час дослідження об'єктів, щодо яких виникли питання в органів досудового розслідування, суду, сторони захисту або сторін цивільно-господарського провадження.

Сьогодні діяльність судового експерта в Україні ускладнено запровадженням воєнного стану, в умовах дії якого виникають нові об'єкти, явища та процеси, що їх раніше або взагалі не досліджували, або досліджували недостатньо, а також набувають актуальності питання, які перебувають у міжгалузевій площині¹ та які не може розв'язати один експерт у межах однієї галузі знань. Із-поміж найактуальніших — питання, пов'язані з руйнацією будівель і споруд, документальним оформлення господарських операцій із передавання майна військовим, підробленням підписів у документах тощо. Значна частина експертних завдань передбачає проведення дослі-

джень за участі експертів, які мають кваліфікацію в різних галузях знань, або різних експертів — фахівців в окремих галузях знань: із метою виконати спільне комплексне завдання або провести комплекс експертиз.

Нагальність проведення комплексних або комплексу судових експертиз в умовах дії воєнного стану обумовили актуальність нашого дослідження, зокрема, потребу вдосконалити експертні методики із залученням експертів-економістів.

Мета статті

Обґрунтувати необхідність у розробленні науково-методичних рекомендацій із питань призначення та проведення комплексних досліджень, які потребують застосування спеціальних знань (зокрема, економічних).

Завданням дослідження є необхідність проаналізувати й визначити критерії розмежування підстав проведення комплексних і комплексу судових експертиз під час розв'язання складних питань, виникнення яких пов'язано з дією воєнного стану.

1 Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 40 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13451> (дата звернення: 06.02.2024).

Методи дослідження

Як відомо, методологія наукового дослідження — це сукупність принципів, засобів, методів і форм організації та проведення наукового пізнання поставленої проблеми².

Для розкриття визначеної у статті проблематики автори використовували загальні (порівняння, індукцію, дедукцію тощо), окремі та спеціальні методи.

Порівняння дало змогу визначити схожість і розбіжність предметів та явищ, які досліджують експерти в різних галузях знань, знайти спільне й відмінне у проведенні комплексних експертиз і комплексів експертиз.

Також використано різновид методу порівняння — аналогію, завдяки якій можна пізнати певні предмети й явища на основі їх подібності до інших.

Індукція — метод дослідження, за якого загальний висновок про ознаки множини елементів виводять на підставі вивчення цих ознак у частини елементів однієї множини.

Дедукція — метод логічного висновку від загального до часткового, тобто спочатку досліджують стан об'єкта загалом, а потім — його складові.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Питання науково-методичного забезпечення як однієї з провідних засад функціонування судово-експертних установ України досліджували у своїх працях іноземні й українські фахівці в галузі судової експертології: В. Бондар³, О. Бондаренко⁴, Г. Дондик⁵, Г. Веретун⁶, Н. Клименко⁷, М. Костицький і М. Луцький⁸, О. Литвинов зі співавторами⁹,

- 2 Смирний М. Ф. Основи наукових досліджень : конспект лекцій (для студент. усіх форм навч. за спец. 141 — Електроенерг., електротехн. та електромех.). Харків, 2018. 111 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/162019668.pdf> (дата звернення: 02.02.2024).
- 3 Бондар В. С. Інформаційно-аналітичне забезпечення проведення судово-балістичних експертиз. *Криміналістика і судова експертиза*. 2017. Вип. 62. С. 280—289. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2017_62_34 (дата звернення: 02.02.2024).
- 4 Бондаренко О. О. Класифікація судових експертиз у кримінальному судочинстві. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2012. № 1028 (12). С. 339—342. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/749> (дата звернення: 02.02.2024).
- 5 Дондик Г. П. Особливості процесу дослідження при проведенні комісійних та комплексних експертиз. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2013. Т. 26 (65). № 2—2. С. 382—388. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2013/2-2_2013/55.pdf (дата звернення: 02.02.2024).
- 6 Веретун Г. С. Особливості та відмінності понять «комплексна експертиза» та «комплекс експертиз». *Вісник ОНДІСЕ*. 2018. Вип. 3. С. 14—17. URL: <http://ondise.od.ua/DOC/vipusk3/so-blivostitavidminostiponyatkompleceexpertiza.pdf> (дата звернення: 02.02.2024).
- 7 Клименко Н. І. Поняття та завдання загальної теорії судової експертології в системі юридичних наук. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 48—57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2019_64_6 (дата звернення: 02.02.2024).
- 8 Костицький М. В., Луцький М. І. Судово-психологічна експертиза в адміністративному процесі : монографія. Івано-Франківськ, 2011. 307 с.
- 9 Джужа О. М., Василевич В. В., Черней В. В., Чернявський С. С. та ін. Кримінологія : підручник / за заг. ред. В. В. Чернея ; за наук. ред. О. М. Джужі. Київ, 2020. 612 с. URL: https://vo.uu.edu.ua/pluginfile.php/520868/mod_resource/content/3/2020_%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%B%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf (дата звернення: 02.02.2024).

Н. Лобода і О. Чабанюк¹⁰, М. Сегай зі співавторами¹¹, Е. Сімакова-Єфремян¹², В. Слюсаренко¹³, М. Щербаковський¹⁴, В. Юришин¹⁵ та ін.

В. Бондар¹⁶ акцентує увагу на можливостях інформаційно-аналітичного забезпечення криміналістичної діяльності в процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із тероризмом, пропонуючи комплекс організаційно-правових і методичних заходів, спрямованих на оптимізацію інформаційно-аналітичного забезпечення розслідування злочинів цієї категорії.

Г. Веретун¹⁷ аналізує експертну практику з позицій розслідування кримінальних правопорушень і можливостей проведення експертних досліджень одночасно кількома експертами (комісією експертів) залежно від питань, які вони

розв'язують, кількості та характеристик об'єктів дослідження, зазначаючи, що у складі комісії можуть перебувати експерти однієї (у такому разі експертиза є комісійною) або різних галузей знань (різних напрямів у межах однієї галузі),— така експертиза є комплексною.

О. Бондаренко¹⁸ вважає, що комплексну експертизу необхідно відрізняти від експертизи складних об'єктів, яку також здійснюють кілька експертів, але однієї спеціальності, і комплекс пов'язаних між собою експертиз тих самих об'єктів. Із комплексністю досліджень пов'язують також так звані синтетичні експертизи, під час проведення яких один із експертів (який є найобізнанішим у галузі методології та методики судово-експертного дослідження) може синтезувати висновки решти експертів.

- 10 Чабанюк О. М., Лобода Н. О. Комплексна судова експертиза та особливості її проведення. *Сучасні проблеми екології* : тези XVIII Всеукр. наук. on-line конф. здобув. вищ. освіти і молод. учен. з міжнар. участю (Житомир, 06.10.2022). С. 37. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/37.pdf> (дата звернення: 02.02.2024).
- 11 Сегай М. Я., Надгортний Г. М., Ісакович Б. М. Пропозиції з питань удосконалення регламентації судової експертизи в проектах процесуальних кодексів України. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 2 (17). С. 124—133.
- 12 Сімакова-Єфремян Е. Б. Сутність суб'єкта інтеграції знань при проведенні комплексних судово-експертних досліджень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2006. Вип. 6. С. 108—117.
- 13 Слюсаренко В. Є. Економічна експертиза. Теорія і практика в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 3 (9). С. 101—107. DOI: 10.32689/2617-9660-2020-3(9)-101-107 (дата звернення: 02.02.2024).
- 14 Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків, 2015. 560 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0dd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> (дата звернення: 06.02.2024).
- 15 Юришин В. Д. Аналіз та класифікація висновків експерта у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспекти. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2013. Вип. 1 (3). С. 440—452. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2013/42.pdf (дата звернення: 02.02.2024).
- 16 Бондар В. С. Зазнач. твір. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2017_62_34 (дата звернення: 02.02.2024).
- 17 Веретун Г. С. Зазнач. твір. URL: <http://ondise.od.ua/DOC/vipusk3/osoblivostitavidminostiponyatkomplecexpertiza.pdf> (дата звернення: 02.02.2024).
- 18 Бондаренко О. О. Зазнач. твір. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/749> (дата звернення: 02.02.2024).

Г. Дондик ¹⁹ розглядає особливості процесу дослідження під час проведення комісійних і комплексних судових експертиз.

Досліджуючи питання комплексної судової експертизи в судовому процесі, Н. Клименко ²⁰, Н. Лобода й О. Чабанюк ²¹ зазначають етапи підготовки, проведення та реалізації такої експертизи.

О. Керевич ²² привертає увагу до законодавчих і практичних особливостей призначення судових експертиз для визначення індивідуально-психологічних особливостей підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні й наголошує на необхідності законодавчо врегулювати окремі положення щодо порядку призначення експертиз такого виду з метою забезпечити права та законні інтереси осіб з вадами психіки.

О. Литвинов ²³ розглядає питання кримінології з позицій кібербезпеки, зокрема, під час проведення комплексних і комісійних експертиз.

Ю. Шульга ²⁴ висвітлює особливості залучення експерта на початковому етапі розслідування розбоїв.

В. Юрчишин ²⁵ у працях, присвячених аналізу та класифікації висновку експерта у кримінальному провадженні, розглядає теоретичні та практичні аспекти залучення результатів комплексних експертиз як засобу доказування.

Водночас згадані автори залишили поза увагою розмежування питань проведення комплексних судово-економічних експертиз із залученням експертів (фахівців) у галузі економічних знань і комплексів експертиз інших видів, а також науково-методичні рекомендації, які б враховували особливості експертних завдань в умовах воєнного стану.

Викладення основного матеріалу дослідження

Судова експертиза використовує сучасні досягнення різних галузей науки й техніки, тому її природа має інтеграційний характер і враховує комплексність використовуваних спеціальних знань.

Комплексна експертиза відображає тяжіння теорії та практики до інтеграції спеціальних знань у прикладну

19 Дондик Г. П. Знач. твір. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2013/2-2_2013/55.pdf (дата звернення: 02.02.2024).

20 Клименко Н. І. Знач. твір. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2019_64_6 (дата звернення: 02.02.2024).

21 Чабанюк О. М., Лобода Н. О. Знач. твір. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/37.pdf> (дата звернення: 02.02.2024).

22 Керевич О. В. Особливості призначення судових експертиз для встановлення індивідуально-психологічних особливостей підозрюваного (обвинуваченого). *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 31–36. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2015_Kerevuch.pdf (дата звернення: 02.02.2024).

23 Джу́жа О. М., Васи́левич В. В., Черне́й В. В., Чернявський С. С. та ін. Знач. твір. URL: https://vo.uu.edu.ua/pluginfile.php/520868/mod_resource/content/3/2020_%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf (дата звернення: 02.02.2024).

24 Шульга Ю. О. Особливості залучення експерта на початковому етапі розслідування розбоїв, вчинених із проникненням у житло. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 53. Т. 2. С. 96–100. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/30686> (дата звернення: 02.02.2024).

25 Юрчишин В. Д. Знач. твір. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2013/42.pdf (дата звернення: 02.02.2024).

складову для розв’язання нагальних завдань досудового розслідування й судового провадження.

Інтеграція знань фахівців у різних галузях відкриває нові перспективи розвитку судової експертизи, а потреби судової практики дедалі частіше потребують розв’язання питань, що перебувають на межі різних наук. Комплексний підхід дає змогу створити більш повну й адекватну картину дослідження об’єкта, аніж розрізнені предметні підходи, що є визначальним показником ефективності наукового дослідження²⁶. До того ж, як свідчить практика, для розв’язання завдань ефективніше використовувати комплекс методів і технічних засобів, завдяки чому формуються нові галузі наукового знання, що відкривають закономірності практичного значення та

створюють міжгалузеві й міждисциплінарні зв’язки. Отже, за комплексного підходу до досліджуваного явища реалізується всебічність його вивчення. Форми взаємодії експертів тісно пов’язані з процедурами розв’язання завдань конкретної експертизи, що потребує вироблення основних принципів співпраці цих фахівців. Належний рівень співпраці можна забезпечити лише шляхом організованого професійного спілкування суб’єктів судової експертизи²⁷.

Порівняльний аналіз норм Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень²⁸ (далі — *Інструкція*), що регулює проведення комплексних судових експертиз та комплексів експертиз із урахуванням інших видів експертиз, наведено у таблиці.

Порівняння сфери застосування комплексної експертизи й експертизи з урахуванням інших видів експертиз

Комплексна експертиза	Експертиза з урахуванням інших видів експертиз
Абз. 6 п/п. 1.2.14 п. 1.2 розд. I Інструкції: «Комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або	П. 4.2 розд. IV Інструкції: «4.2. Якщо в одному документі про призначення експертизи (залучення експерта) є питання, що стосуються різних видів експертиз, не пов’язаних між собою, керівник установи визначає, які питання підлягають вирішенню у відповідному підрозділі та послідовність їх виконання»; абз. 11 п. 4.12 розд. IV Інструкції: «4.12. <...> У вступній частині висновку експерта зазначаються <...>

26 Капустник К., Хомутенко О., Кіпоурас П. Щодо вдосконалення науково-методичної бази проведення судово-економічних експертиз із урахуванням інших видів експертиз (оглядова стаття). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 4 (29). С. 160—169. DOI: [10.32353/khrife.4.2022.09](https://doi.org/10.32353/khrife.4.2022.09) (дата звернення: 02.02.2024).

27 Сімакова-Єфремян Е. Б. Сутність суб’єкта ...

28 Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін’юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.02.2024).

Комплексна експертиза	Експертиза з урахуванням інших видів експертиз
інші фахівці, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах» ²⁹	<...> якщо деякі питання, що містяться у документі про призначення експертизи (залучення експерта), вирішувались при проведенні експертиз різних видів,— відомості (експертна установа, номер та дата висновку) про ці експертизи; якщо питання, які поставлені на вирішення експертизи, доцільно вирішувати в іншому порядку, ніж той, що визначений у документі про призначення експертизи (залучення експерта),— зазначається, у якому порядку вирішуватимуться ці питання» ³⁰

Як бачимо з таблиці, різні пункти Інструкції регулюють здійснення комплексних судових експертиз та експертиз, під час виконання яких використовують результати інших видів експертиз (комплекс експертиз).

Відмінність у виконанні експертиз, що використовують результати інших видів досліджень, полягає у використанні винятково їх спеціальних знань у складанні висновку. Водночас висновки експертів інших галузей знань використовують як вихідні дані, без аналізування й оцінювання яких експерт, який виконує експертизу, не може виконати завдання.

Це положення підтверджено експертною практикою, яка свідчить про складність розв’язання судовими експертами поставленого перед ними завдання в межах проведення комплексної експертизи, що може бути зумовлено різними обставинами (зокрема, строками проведення кожного з видів досліджень,

впливом висновків одних досліджень на доцільність проведення інших, розширенням спеціальних знань експертів за різними спеціальностями для повного з’ясування обставин справи, які є предметом досудового розслідування або судового розгляду).

Саме тому почергове проведення експертиз різного виду під час розв’язання комплексних завдань у деяких випадках може оптимізувати забезпечення процесу правосуддя.

1-й приклад. Під час розрахунку відхилення ціни придбання продукції від її ринкової ціни в умовах недотримання тендерної процедури, товарознавче дослідження визначило, що ціна придбання дорівнює або менша за середньоринкову. У такому разі призначення економічної експертизи з урахуванням висновку товарознавчої експертизи для визначення загального сплаченого відхилення на всю партію поставки не має сенсу, що обумовлено економією часу

29 Інструкція URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.02.2024).

30 Там само.

для прийняття слідчим процесуального рішення»³¹.

2-й *приклад*. У дослідженні експерт-товарознавцем обладнання, машин і механізмів із метою визначити їхню вартість доцільно проводити комплексну експертизу із залученням судового експерта, атестованого за експертною спеціальністю 10.23 «Дослідження технічного стану та умов експлуатації машин та механізмів»³². Визначений фактичний стан елементів інших частин обладнання й дефекти експерт-товарознавець використовує для подальших досліджень із метою обчислення коефіцієнта зношування.

3-й *приклад*. Під час дослідження ринкової вартості ювелірних виробів із дорогоцінним камінням проводять комплексне дослідження з експертами-металознавцями й гемологами. Досліджуючи метали та сплави й вироби з них, експерт-металознавець визначає, із якого металу (сплаву) виготовлено об'єкт експертизи. Дослідження каміння та його вартості проводить експерт-гемолог. На підставі отриманих даних визначають ринкову вартість ювелірного виробу, тобто за результатами металознавчих і гемологічних досліджень формують висновок.

4-й *приклад*. Дослідження рідин, які містять спирт, експерт-товарознавець і експерт, який має кваліфікацію 8.7 «Дослідження спиртовмісних сумішей»³³, проводять у комплексі, даючи відповіді на питання: «Чи відповідає за

своїми характеристиками алкогольний напій у певній пляшці характеристикам напою, зазначеним на етикетці?», «Чи належить ця рідина до міцних алкогольних напоїв?». На підставі здобутих результатів експерт у галузі товарознавства проводить дослідження й дає відповідь на питання: «Яким характеристикам відповідає товар згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності?», а висновок формулює комісія експертів.

5-й *приклад*. У дослідженні експерт-економістом збитків, завданих вирубкою дерев, як вихідні дані застосовують комплекс висновків екологічної та товарознавчої експертизи.

6-й *приклад*. Дослідження безпідставного отримання готівкових коштів експерт-економіст здійснює з урахуванням результатів почеркознавчої експертизи.

7-й *приклад*. Експерт-економіст, обчислюючи збитки (утрачену вигоду) від знищення об'єкта нерухомого майна внаслідок артобстрілу або бомбардування, використовує висновки балістичної, будівельної та товарознавчої експертизи.

8-й *приклад*. Експерт-економіст визначає суми неотриманих податкових платежів внаслідок незаконного перетину кодону, використовуючи висновки товарознавчої експертизи.

Головна ознака комплексної експертизи — це розв'язання суміжних питань експертиз різної компетенції, які не розв'язати із застосуванням однієї

31 Капустник К., Хомутенко О., Кіпоурас П. Зазнач. твір. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.09 (дата звернення: 02.02.2024).

32 Перелік видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України : дод. 5 до Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, затв. наказ. Мін'юсту України від 03.03.2015 р. № 301/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 02.02.2024).

33 Там само.

галузі спеціальних знань. Порядок проведення досліджень, а також визначення послідовності та строків виконання окремих досліджень обумовлюють під час наради, організованої керівником експертної установи, для всіх експертів, залучених до комісії, ураховуючи функції кожного з них. Отримані результати також оцінюють колегіально.

Якщо питання, що належать до різних видів судових експертиз щодо тих самих об'єктів, вирішують експерти різних спеціальностей без спільних досліджень та оцінювання здобутих результатів, таке дослідження можна вважати комплексом експертиз³⁴. У такому разі необхідно зважати на черговість дій експертів різних галузей під час дослідження спільного об'єкта, види й послідовність застосування методів дослідження з урахуванням дотримання правил збереження та поводження з об'єктами.

Спільний висновок комісії експертів підписують експерти, *«які брали участь у сукупній оцінці результатів усіх досліджень і дійшли згоди»* (п. 4.5 і 4.9 розд. IV Інструкції)³⁵. Якщо згоди між ними не досягнуто, то складають кілька висновків експертів (за кількістю позицій) або один, у якому вступну й дослідницьку частини підписують усі експерти, а заключну — лише окремі з власними висновками проведених ними досліджень. Результати такого дослідження використовує замовник, який залучив експертів, та інші суб'єкти, які отримали експертний висновок.

Водночас комплексна експертиза є високоефективною та має широкі можливості сукупного, синтезованого застосування знань із різних галузей наук

і технічних засобів під час розв'язання завдань, поставлених перед експертами. Висновки такої експертизи комплексно впливають на ухвалення рішень суб'єктами, які вирішують спір. Під час виконання комплексної експертизи фахівці різних галузей знань досліджують явище з урахуванням лише своєї галузі знань згідно з процесуальним правом та ухвалюють спільне рішення (або зазначають особливу думку, спираючись на спеціальні знання у своїй галузі).

Отже, проведення комплексної експертизи для відповіді на поставлене питання потребує синтезу різних галузей знань, що враховують різні дані про предмет дослідження, і дає змогу розв'язати питання якнайшвидше.

Досліджуючи й порівнюючи комплекси експертиз із урахуванням інших видів із комплексними експертизами, зауважимо, що кримінально-процесуальне законодавством прямо не визначає поняття «комплексності». Проведення комплексної експертизи згідно з п. 3.7 розд. III Інструкції³⁶ забезпечує установа(-и), до якої(-их) надійшов процесуальний документ про її призначення. Під час виконання судових експертиз із урахуванням висновків інших експертиз (комплексу експертиз) у момент використання експертом результатів дослідження, проведеного експертами іншої(-их) галузі(-ей) знань, синтезують знання різних галузей, завдяки чому глибше розкривають явище, щодо якого виникли суперечності та яке досліджували різні експерти.

Під час складання висновку за матеріалами висновків експертів в інших галузях знань, що розкривають суть

34 Сімакова-Єфремян Е. Б. Сутність суб'єкта ...

35 Інструкція ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.02.2024).

36 Там само.

досліджуваного явища, судовий експерт використовує їх і водночас застосовує свої спеціальні знання, що є однією з відмінностей проведення судової експертизи такого виду.

Саме тому висновок комплексної судової експертизи й висновки інших судових експертиз, на які зважають під час його складання,— це компоненти цілісної системи досліджуваного явища, необхідні для розуміння судом (слідством) явища, щодо якого необхідно прийняти об'єктивне рішення по суті. Комплексні експертизи дають цілісне причиново-наслідкове розуміння об'єкта, що підлягав дослідженню. У висновках експерта за результатами проведення окремих видів експертиз один компонент обумовлює фактичні дані, для з'ясування яких необхідні спеціальні знання однієї галузі експертної діяльності, другий потребує знань в іншій галузі, а також додаткових пояснень.

Урахування судовими експертами висновків інших видів експертиз є способом розширення базової інформації щодо певних об'єктів дослідження або обставин справи, дані про які частково або цілком відсутні в поданих на дослідження об'єктах, а також якщо використання такої інформації у процесі проведення судової експертизи можливе тільки після її опрацювання експертами інших спеціальностей.

Практика проведення таких експертиз потребує розроблення орієнтовного кола питань, які можна поставити на розв'язання експертам із зазначенням, висновки яких експертиз в інших галузях знань можливо (необхідно) надати як вихідні дані й урахувати під час формулювання висновків, тобто необхідно класифікувати комплекси експертиз. Це позитивно позначиться на діяль-

ності працівників судово-експертних установ, оптимізує строки проведення експертиз, сприятиме отриманню об'єктивних і неупереджених висновків³⁷.

Замовники, призначаючи комплексне або додаткові види досліджень із використанням інших видів експертиз, мають чітко розуміти завдання, які здатні розв'язати під час таких досліджень, а також урахувувати, що дослідження окремих видів експертиз із залученням інших видів експертиз потребує більше часу.

Під час дії воєнного стану актуальними стали комплекси судових експертиз за участі фахівців-економістів. Їх можна об'єднати у види та підвиди, які наведено далі.

Економічні. Підвиди: комплекси судових економічних експертиз із урахуванням висновків попередньо проведених експертиз бухгалтерського й податкового обліку, фінансово-господарської діяльності та фінансово-кредитних операцій (тобто з урахуванням висновків інших судових економічних експертиз). Необхідність таких комплексів зумовлена тим, що (у разі потреби розширити проведене дослідження за відсутності вже досліджених об'єктів або через брак часу на їх повторне опрацювання) як вихідні дані експерти використовують висновки інших судових експертиз без повторного дослідження об'єктів.

Економіко-криміналістичні. Підвиди: комплекси судових економічних експертиз із урахуванням висновків почеркознавчої; лінгвістичної експертизи мовлення; технічної експертизи документів; експертизи зброї та слідів і обставин її використання; трасологічної (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних із одночасним

37 Капустник К., Хомутенко О., Кіпоурас П. Знач. твір. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.09 (дата звернення: 02.02.2024).

спричиненням тілесних ушкоджень, які проводять в бюро судово-медичної експертизи); експертизи голограм, відео-, звукозапису; вибухотехнічної; техногенних вибухів; матеріалів, речовин і виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; спиртотмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів та виробів із них; наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв і спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих та отруйних речовин); біологічної експертизи.

Економіко-почеркознавчі. Підвиди: комплекси судових економічних експертиз із урахуванням висновків почеркознавчої експертизи щодо первинних документів, відображених в обліку, договорів, фінансової та податкової звітності.

Економіко-товарознавчі. Підвиди: комплекси судових економічних експертиз із урахуванням висновків товарознавчих експертиз машин, обладнання, сировини та споживчих товарів; транспортно-товарознавчої; військового майна, техніки й озброєння; авіаційно-технічної та ін.

Економічні й у сфері інтелектуальної власності. Підвиди: комплекси судових економічних експертиз із урахуванням висновків експертизи літературних і художніх творів; фонограм, відеограм,

програм (передач) організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; топографій інтегральних мікросхем; комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічна у сфері інтелектуальної власності.

Економіко-будівельно-товарознавчі. Підвиди: комплекси судових економічних експертиз із урахуванням висновків товарознавчих експертиз будівель, споруд, об'єктів інфраструктури.

Економіко-інженерно-технічні. Підвиди: комплекси судових економічних експертиз із урахуванням висновків інженерно-транспортної (автотехнічної, транспортно-трасологічної, залізнично-транспортної); дорожньо-технічної; будівельно-технічної; оціночно-будівельної³⁸; земельно-технічної; оціночно-земельної; експертизи з питань землеустрою; пожежно-технічної; безпеки життєдіяльності; гірничотехнічної; інженерно-екологічної; електротехнічної; комп'ютерно-технічної; телекомунікаційної; електротранспортної; експертизи технічного стану ліфтів; інженерно-механічної; водно-технічної експертизи.

Класифікація комплексів експертиз не може бути постійною, її оновлення зумовлено передусім необхідністю розв'язання нових завдань щодо об'єктів, які раніше не досліджували. Саме тому запропонована класифікація може

38 За правилами української мови іменник «оцінка» доцільно застосовувати тільки на означення результату процесу, позначення якості знань і поведінки учнів або думки, міркування про якість, характер когось (чогось), а прикметник «оціночний» є калькою з російської. В українській мові слід послуговуватися дієсловом «оцінювати» («оцінити») і прикметником «оцінний» відповідно. Проте, зважаючи на сталі застосування в чинних нормативно-правових актах, що регулюють експертну діяльність, згаданих помилкових словоформ, ми змушені оперувати у цій праці саме ними.— Ред.

в майбутньому трансформуватися з урахуванням нових експертних знань і завдань.

Висновки

Проведення комплексної експертизи унормовано на рівні підзаконних нормативно-правових актів, її цінність полягає в можливості досліджувати явища й отримувати всебічне обґрунтування в умовах колективної роботи експертів різних галузей знань, що у процесі досудового розслідування та судового розгляду надасть суб'єктові призначення експертизи більшої впевненості в ухваленні ним об'єктивного рішення.

Проведення експертизи з використанням знань у різних галузях дає змогу експертові використати їх для розв'язання по суті поставленого перед ним питання. Комплексні експертизи проводять значно швидше, ніж комплекси експертиз, що позитивно позначається на швидкості розслідування та судового розгляду, а це сьогодні вельми актуально.

Отже, удосконалення методики проведення комплексних і комплексу судових експертиз для розв'язання складних питань, які виникають у зв'язку з воєнним станом, надалі дасть змогу виробити єдині підходи до розв'язання проблемних аспектів цього типу досліджень.

Conducting Forensic Multidisciplinary Examinations and Sets of Forensic Examinations Using Specific Expertise in Economics

Viktoriya Slyusarenko,

Oleksiy Khomutenko, Svitlana Tarasyutina

The quality of forensic examination depends on a forensic expert's qualification and his/her in-depth and responsible research on objects, the investigation of which arose during pre-trial investigation

or trial. Currently, expert methodologies for conducting multidisciplinary forensic economic examinations and sets of forensic examinations require improvement, especially in light of wartime conditions. Multidisciplinary examination reflects contemporary theoretical trends by integrating legal norms into practical application to address urgent tasks in pre-trial investigations and court proceedings. The most efficient approach is to use a set of methods and technical means that give rise to new branches of scientific knowledge, determine the regularities of their practical significance, and establish interdisciplinary links. At the same time, multidisciplinary examination demonstrates high efficiency and broad possibilities through the combined and synthesized application of knowledge from diverse scientific fields and technical tools in addressing tasks assigned to a forensic expert. Sequential conduct of various types of forensic examinations during the resolution of multidisciplinary tasks in some cases ensures the reliability of expert conclusions and optimizes the judicial process. Multidisciplinary examination conclusions have a varied impact on the decisions made by the parties to the dispute. Therefore, improving the methodology of conducting multidisciplinary forensic examinations or sets of forensic examinations during the resolution of complex issues, which often arise in conditions of martial law, is relevant. This allows for the determination of unified approaches to addressing problematic aspects of such research.

Keywords: multidisciplinary forensic examination; sets of forensic examinations.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізу-

ванні даних, рішення про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автори зробили свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автори заявляють, що в них відсутній конфлікт інтересів.

References

- Bondar, V. S. (2017). Informatsiino-analitychne zabezpechennia provedennia sudovobalistychnykh ekspertyz [Information and analytical support for forensic ballistic examination]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. Vyp. 62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2017_62_34 [in Ukrainian].
- Bondarenko, O. O. (2012). Klasyfikatsiia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu sudochynstvi [Classification of forensic examinations in a criminal proceeding]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia «Pravo»*. № 1028 (12). URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/749> [in Ukrainian].
- Chabaniuk, O. M., Loboda, N. O. (2022). Kompleksna sudova ekspertyza ta osoblyvosti yii provedennia [Multidisciplinary forensic examination and peculiarities of its conduct]. *Suchasni problemy ekolohii : tezy KhVIII Vseukr. nauk. on-line konf. zdobuv. vyshch. osvity i molod. uchen. z mizhnar. uchastiu (Zhytomyr, 06.10.2022)*. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/37.pdf> [in Ukrainian].
- Dondyk, H. P. (2013). Osoblyvosti protsesu doslidzhennia pry provedenni komisiinykh ta kompleksnykh ekspertyz [Features of research process in conducting commission and comprehensive forensic examinations]. *Uchenye zapiski Tavricheskogo nacionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Seriya «Yuridicheskie nauki»*. T. 26 (65). № 2—2. URL: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2013/2-2_2013/55.pdf [in Ukrainian].
- Dzhuzha, O. M., Vasylevych, V. V., Cherniei, V. V., Cherniavskiy, S. S. ta in. (2020). Kryminolohiia [Criminology] : pidruchnyk / za zah. red. V. V. Chernieia ; za nauk. red. O. M. Dzhuzhi. Kyiv. URL: https://vo.uu.edu.ua/pluginfile.php/520868/mod_resource/content/3/2020_%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf [in Ukrainian].
- Kapustnik, K., Khomutenko, O., Kipouras, P. (2022). On Improvement of Scientific and Methodological Basis for Conducting Forensic Economic Examinations Considering Other Types of Forensic Examinations (review article). *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. Is. 4 (29). P. 160—169. DOI: 10.32353/khrife.4.2022.06.
- Kerevych, O. V. (2015). Osoblyvosti pryznachennia sudovykh ekspertyz dla vstanovlennia indyvidualno-psykholohichnykh osoblyvostei pidozriuvanoho (obvynuvachuvanoho) [Features purpose of forensic examination to establish individual psychological characteristics of the suspect (accused)]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. № 2. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verстка/2_2015_Kerevuch.pdf [in Ukrainian].
- Klymenko, N. I. (2019). Poniattia ta zavdannia zahalnoi teorii sudovoi ekspertolohii v systemi yurydychnykh nauk [Theory of forensic expertology in the system of law]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. Vyp. 64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2019_64_6 [in Ukrainian].
- Kostytskiy, M. V., Lutskey, M. I. (2011). Sudovopsykholohichna ekspertyza v administrativnomu protsesi [Forensic psychological examination in administrative process] : monohrafiia. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Sehai, M. Ya., Nadhornyi, H. M., Isakovych, B. M. (1999). Propozytsii z pytan udoskonalennia rehlamentatsii sudovoi ekspertyzы v proektakh protsesualnykh kodeksiv Ukrainy [Proposals on the improvement of forensic examination regulation in Ukrainian draft procedural codes]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 2 (17). [in Ukrainian].

- Shcherbakovskiy, M. H. (2015). *Provedennia ta vykorystannia sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzhenni* [Conducting and utilizing forensic examinations in a criminal proceeding] : monohrafiia. Kharkiv. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0dd2821b-1646-4d5c-965f-c20e08dc1479/content> [in Ukrainian].
- Shulha, Yu. O. (2018). Osoblyvosti zaluchennia eksperta na pochatkovomu etapi rozsliduvannia rozboiv, vchynenykh iz pronynenniam u zhytlo [Peculiarities of involving an expert at the initial stage of investigation of home-invasion robberies]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*. Vyp. 53. T. 2. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/30686> [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E. B. (2006). Sutnist subiekta intehtratsii znan pry provedenni kompleksnykh sudovo-ekspertnykh doslidzhen [The essence of the subject of knowledge integration when conducting comprehensive forensic research]. *Teoriia ta praktyka sudovoї ekspertyzы i kryminalistyky*. Vyp. 6 [in Ukrainian].
- Simakova-Yefremian, E. B. (2017). Teoretyko-pravovi ta metodolohichni zasady kompleksnykh sudovo-ekspertnykh doslidzhen [Theoretical-legal and methodological foundations of complex forensic research] : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/13451> [in Ukrainian].
- Sliusarenko, V. Ye. (2020). Ekonomichna ekspertiza. Teoriia i praktyka v Ukraini [Economic examination. Theory and practice in Ukraine]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia*. № 3 (9). DOI: 10.32689/2617-9660-2020-3(9)-101-107 [in Ukrainian].
- Smyrnyi, M. F. (2018). Osnovy naukovykh doslidzhen [Scientific Research Fundamentals] : konspekt lektsii (dlia student. usikh form navch. za spets. 141 — Elektroenerh., elektrotekhn. ta elektromekh.). Kharkiv. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/162019668.pdf> [in Ukrainian].
- Veretun, H. S. (2018). Osoblyvosti ta vidminnosti poniat «kompleksna ekspertiza» ta «kompleks ekspertyz» [Features and distinctions of concepts «complex expertise» and «expertises complex»]. *Visnyk ONDISE*. Vyp. 3. URL: <http://ondise.od.ua/DOC/vipusk3/osoblivostitavidminostiponyatkomplecexpertiza.pdf> [in Ukrainian].
- Yurchyshyn, V. D. (2013). Analiz ta klasyfikatsiia vysnovkiv eksperta u kryminalnomu provadzhenni: teoretychnyi ta praktychnyi aspekty [Analysis and classification conclusions of expert in criminal proceedings: theoretical and practical aspects]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. Vyp. 1 (3). URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2013/42.pdf [in Ukrainian].

Слюсаренко, В., Хомутенко, О., Тарасютіна, С. (2024). Проведення комплексних і комплексів судових експертиз із використанням спеціальних знань у галузі економіки. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 1 (34). С. 209—222. DOI: 10.32353/khrife.1.2024.12.